

פרשת ויצא

בפרק כ״ח של ספר בראשית נאמר:

י/ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה:
יא/ וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא:
יב/ וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ:
יג/ וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ:

יעקב נאלץ לעזוב את בית הוריו כדי להינצל מכעסו של עשו, ויוצא לדרך אל לבן. בלילה הראשון הוא רואה סולם המחבר ארץ ושמים ומלאכים עולים ויורדים בו. אולם מאחורי המראה הזה, המלווה בהבטחה אלוקית, מסתתר מאורע המעורר תמיהה גדולה.

המדרש מספר[1]: **״אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה וְרַבִּי חֶלְבּוֹ וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי בְּשֵׁם רַבִּי מֵאִיר מִלַּמֵּד שֶׁהֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב שֶׂרֵהּ שֶׁל בָּבֶל עוֹלֶה וְיוֹרֵד, שֶׁל מָדַי עוֹלֶה וְיוֹרֵד, וְשֶׁל יָוָן עוֹלֶה וְיוֹרֵד, וְשֶׁל אֱדוֹם עוֹלֶה וְיוֹרֵד, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב אַף אַתָּה עוֹלֶה, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְיָרֵא יַעֲקֹב אָבִינוּ וְאָמַר שָׁמָּא חַס וְשָׁלוֹם כְּשֵׁם שֶׁלְּאֵלּוּ יְרִידָה אַף לִי כֵּן, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וְאַתָּה אַל תִּירָא, אִם אַתָּה עוֹלֶה אֵין לְךָ יְרִידָה עוֹלָמִית, לֹא הֶאֱמִין וְלֹא עָלָה. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה וְרַבִּי חֶלְבּוֹ בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי, רַבִּי מֵאִיר הָיָה דּוֹרֵשׁ: בְּכָל זֹאת חָטְאוּ עוֹד וְלֹא הֶאֱמִינוּ בְּנִפְלְאוֹתָיו, זֶה אָבִינוּ יַעֲקֹב שֶׁלֹּא הֶאֱמִין וְלֹא עָלָה, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִלּוּ הֶאֱמַנְתָּ וְעָלִיתָ עוֹד לֹא יָרַדְתָּ, וְעַכְשָׁיו שֶׁלֹּא הֶאֱמַנְתָּ וְלֹא עָלִיתָ עֲתִידִין בָּנֶיךָ שֶׁיִּהְיוּ מִשְׁתַּעְבְּדִין בְּאַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּמִסִּים וּבְאַרְנוֹנִיּוֹת וּבְזִימִיּוֹת וּבְגֻלְגָּלִיּוֹת, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְיָרֵא יַעֲקֹב, אָמַר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יָכוֹל לְעוֹלָם, אָמַר לוֹ: וְאַל תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֲךָ מֵרָחוֹק,״**.

דברי המדרש מעוררים כמה קושיות גדולות.

הקושיה הראשונה נוגעת ישירות להנהגתו של יעקב. כיצד ייתכן שמי שהתורה מציגה אותו כמובחר שבאבות חסר ביטחון בה׳ עד שסירב לעלות בסולם? אין כאן רק היסוס מול דבר שאינו ידוע: הקב״ה עצמו מבטיח לו שלא תהיה לו שום ירידה. כיצד לא הספיקה הבטחה מפורשת זו להסיר את פחדו, עד שהמדרש מגדיר את הנהגתו כחוסר אמונה?

קושיה שנייה עולה מן הפסוק בתהלים שרבי מאיר מביא כדי להוכיח את חטאו: ״בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו״. הפסוק כולו נאמר בלשון רבים ונראה שהוא מדבר על ציבור, ולא על אדם יחיד.

[1] ויקרא רבה כט, ב; ועיין גם מדרש תנחומא, ויצא ב.

כיצד אפוא דורש אותו רבי מאיר על יעקב עצמו? הדבר תמוה עוד יותר מפני שאין בלשון הפסוק רמז גלוי ליעקב או לסירובו לעלות בסולם.

ולבסוף יש להבין את עצם המראה. מדוע בחר הקב״ה להראות ליעקב דווקא את ארבע המלכויות שישלטו בזו אחר זו על בניו, את שריהן העולים והיורדים בסולם, ולאחר מכן לומר שעלייתו שלו היתה יכולה למנוע את הגלויות? הרי עצם הצגת המלכויות נראית כתיאור של עתיד שכבר נקבע. כיצד יכולה אותה נבואה עצמה לבוא כדי לתת לו אפשרות לבטל את מה שזה עתה הראתה לו?

כדי להעמיק בשאלות אלו, נעיין בפירוש נוסף לחלום יעקב שמביא **המדרש**[2]. חז״ל מקשרים באופן מפתיע בין הסולם שראה יעקב לבין מתן תורה בהר סיני: **״רַבָּנָן פָּתְרִין לֵיהּ בְּסִינַי. וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם, זֶה סִינַי. מֻצָּב אַרְצָה: וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר. וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמַיְמָה: וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמָיִם. דָּבָר אַחֵר, וְהִנֵּה סֻלָּם, זֶה סִינַי, אוֹתִיּוֹת דְּדֵין הוּא אוֹתִיּוֹת דְּדֵין. וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים, עַל שֵׁם: רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן. וְלָמַדְנוּ לַנְּבִיאִים שֶׁנִּקְרְאוּ מַלְאָכִים, דִּכְתִיב: וַיֹּאמֶר חַגַּי מַלְאַךְ ה׳ בְּמַלְאֲכוּת ה׳ לָעָם. וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים, זֶה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. עֹלִים: וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים. וְיֹרְדִים, זֶה מֹשֶׁה: וַיֵּרֶד מֹשֶׁה. וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב עָלָיו: וַיֵּרֶד ה׳ עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר״.**

פירוש זה נותן ממד חדש למראה יעקב. הסולם אינו מסמל רק את עלייתן ונפילתן של המלכויות שישלטו בישראל, אלא גם את המאורע שבו עתידים בניו לקבל את התורה.

ה**שפתי כהן**[3] מעמיק בדבר ומביא שיעקב עצמו היה ראוי למסור את התורה, אלא שהדבר לא היה יכול להתקיים מפני ששש מאות אלף נשמות ישראל עדיין לא היו נוכחות. הוא מבאר שאותיות התורה מכוונות כנגד שש מאות אלף נשמות ישראל, וכל נשמה יונקת את חיותה מן האות השייכת לה. משום כך נוהגים להראות לציבור את אותיות ספר התורה: בהסתכלות זו מקבלות הנשמות את השפע הרוחני הבא מן האות שלהן. ה**שפתי כהן** מוסיף שמראה סיני הוצג ליעקב כדי ללמד שמתן התורה תלוי בו, אך קיומו דורש את נוכחותן של כל נשמות ישראל.

אולם הסבר זה מעורר קושיה חדשה. מה התועלת לגלות ליעקב שהיה יכול לקבל את התורה, כאשר התנאים לכך עדיין לא התקיימו? אם היה צורך בנוכחותן של שש מאות אלף הנשמות, ברור שיעקב לא היה מסוגל למלא את השליחות באותה שעה. מדוע אפוא הראו לו אפשרות שמימושה עדיין לא היה אפשרי?

קושיה נוספת נוגעת למקום שבו ניתנה ההתגלות. חז״ל מלמדים שיעקב נמצא אז בהר המוריה, במקום שבו עתיד להיבנות בית המקדש. אם הקב״ה רצה להראות לו את מתן תורה, מדוע בחר דווקא במקום הזה כדי להראות את העתיד להתרחש בהר סיני? מה הקשר בין מקום בית המקדש לבין המקום שבו יקבלו ישראל את התורה? הקשר תמוה עוד יותר מפני שהחלום אינו רק מזכיר את סיני, אלא מציג את פרטיו כאילו מתן התורה מתרחש לעיני יעקב על הר המוריה עצמו.

הקשר בין חלום יעקב למתן תורה מקבל עומק נוסף בדברי ה**ילקוט ראובני**[4]. הוא מגלה מאורע מופלא שאירע בשעת מתן תורה: ״בשעה שניתנה התורה נעקר הר המוריה ממקומו והובא אל המדבר, כדי שהתורה תינתן במקום קדוש ונעלה זה״.

מדרש **שוחר טוב**[5] מוסיף פרט: **״וְסִינַי מֵהֵיכָן בָּא? אָמַר רַבִּי יוֹסֵי: מֵהַר הַמּוֹרִיָּה נִתְלַשׁ, כְּחַלָּה מֵעִיסָּה, מִמָּקוֹם שֶׁנֶּעֱקַד יִצְחָק אָבִינוּ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הוֹאִיל וְיִצְחָק אֲבִיהֶם נֶעֱקַד עָלָיו, נָאֶה לְבָנָיו לְקַבֵּל עָלָיו אֶת הַתּוֹרָה. וּמִנַּיִן שֶׁעָתִיד לַחֲזֹר לְמְקוֹמוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר: ״נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה׳ בְּרֹאשׁ הֶהָרִים״. אַל תִּקְרֵי ״הָרִים״ – ״הָרִים״, כְּלוֹמַר כְּמִנְיַן חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תּוֹרָה״.**

מקורות אלו מחזקים מאוד את הקשר שמצאנו. היחס בין הר המוריה להר סיני אינו רק הקבלה רוחנית; שני ההרים קשורים זה בזה ממש, עד שמקום מתן תורה נלקח מהר המוריה עצמו. המדרש מוסיף ומדמה את הפרדת סיני להפרשת חלה, ובכך רומז שסיני הוא החלק המקודש שהופרש מהר המוריה. גם ההקבלה לחמישה חומשי תורה מדגישה שחיבור ההרים קשור ישירות לגילוי התורה.

מעתה מובן מדוע ה**מגלה עמוקות**[6] מבאר שהסולם שראה יעקב בהר המוריה גילה לו את הר סיני. המראה לא העביר אותו סתם למאורע עתידי שאינו קשור למקום שבו עמד. להיפך, הוא גילה לו ממד פנימי של המקום עצמו, שעתיד להופיע בזמן מתן תורה. כביכול הר סיני כבר היה כלול בהר המוריה, עד שנפרד ממנו כדי לקבל את ההתגלות האלוקית.

אולם יש להתבונן בפרט נוסף בדברי מדרש שוחר טוב. חז״ל אומרים שחלק זה של הר המוריה יחזור למקומו רק באחרית הימים. משמע שגם בזמן שבית המקדש עמד על ההר, החלק שנועד למתן תורה עדיין לא חזר

---

2 בראשית רבה סח, יב.

3 בראשית כח, יב.

4 יתרו, אות נ.

5 מדרש שוחר טוב, תהלים סח, ט.

6 פרשת ויצא, הפסקה השלישית.

למקומו. נמצא שהמקדש נבנה על הר המוריה כשהוא חסר עדיין בחינה מקדושתו הראשונה, בחינה שעתידה לשוב אליו בגאולה השלמה.

הקשר בין מקום החלום לבין התורה יכול לבאר גם פרט אחר בפסוקים. התורה אומרת שיעקב "**וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם**", ואחר כך "**וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם**". ה**שפתי חכמים**[7] מזכיר שהמילה "מקום" אינה רק שם של אתר, אלא גם אחד מכינוייו של הקב"ה. לפי זה, ייתכן שהאבנים שלקח יעקב אינן רק אבנים גשמיות מן ההר, אלא רומזות למציאות עמוקה יותר.

בכיוון זה הולך ה**מגלה צפונות**, המציע לראות באבנים שלקח יעקב רמז לשני לוחות הברית. הוא מדייק שאפשר לחלק את המילה "וישכב" ל"יש כ"ב", רמז לעשרים ושתיים אותיות האל"ף־בי"ת שמהן בנויה התורה.

כאשר מחברים את המקורות, מתגלה קריאה חדשה בפסוק. מאחר ש"המקום" הוא גם כינוי לקב"ה, האבנים שיעקב לוקח מן המקום מסמלות את האבנים האלוקיות שעליהן עתידה התורה להיחרת. החלום אינו רק מראה ליעקב את מקום ההתגלות העתידה; גם האבנים שהוא מניח למראשותיו רומזות ללוחות הברית. הסולם מגלה לו את הר סיני, ואבני הר המוריה כבר מבשרות את התורה שתינתן עליו.

שנתו של יעקב וגילוי התורה

כל היסודות הללו מביאים אותנו לשאלה עיקרית: מדוע זוכה יעקב דווקא עכשיו לראות את מתן התורה? מה בנסיבות מסעו מצדיק התגלות גדולה כל כך? פרט אחד בהתנהגותו עשוי לפתוח פתח להבנה. התורה מדגישה שיעקב שכב לישון, והדבר עצמו מעורר שאלה: כיצד הרשה לעצמו לישון במקום קדוש כל כך, במקום שבו עתיד לעמוד בית המקדש?

כדי להבין זאת, נעיין בדברי **אור החיים**[8], המגלה יסוד חשוב בעבודת השינה. בפירושו לפסוק "ויקרבו ימי ישראל למות" הוא מבאר שכל יום מחיי האדם מכוון כנגד ניצוץ מסוים של נשמתו, ועל האדם לתקנו בתורה ובמצוות של אותו יום. בלילה עולה הניצוץ אל שורשו העליון כשהוא נושא עמו את המעשים הרוחניים שנעשו במשך היום. השינה היא אפוא זמן שבו פרי עבודתו של האדם עולה לעולמות העליונים.

הדברים מקבלים משמעות מיוחדת כשאנו מתבוננים בשנים שקדמו לחלום. **רש"י**[9] מביא שיעקב שהה ארבע־עשרה שנה בבית מדרשם של שם ועבר, ובכל אותה תקופה לא שכב לישון מרוב שקיעותו בתורה.

אפשר אפוא לומר שאחרי תקופה חריגה זו, שנתו של יעקב העלתה בבת אחת את הניצוצות שנאספו במשך ארבע־עשרה השנים. מה שהיה אמור להיעשות מעט מעט, לילה אחר לילה, נעשה עכשיו בבת אחת, ולכן היתה לשינה זו עוצמה רוחנית עצומה.

לפי זה יעקב לא סתם התיר לעצמו לישון במקום קדוש. הוא ביקש דווקא על ידי השינה לעורר פעולה בעולמות העליונים. עליית הניצוצות של ארבע־עשרה שנות לימוד היתה יכולה לפתוח את שערי השמים ולאפשר לו להגיע לגילוי שלא היה פתוח לפניו. השינה העלתה את תורתו אל שורשה העליון, כדי להביאו למדרגה הדרושה לגילוי התורה.

אפשרות זו מתאימה לדברי ה**אריז"ל**[10] על עליית הנשמה בשינה. כאשר אדם ישן, חלק מנשמתו יכול לעלות לעולמות העליונים, ולפי מדרגתו להשיג גילויים שאינם נגישים לו כשהוא ער. השינה אינה בהכרח הפסקה מן העבודה הרוחנית; היא יכולה להיות דרך להגיע למדרגות גבוהות מאוד של השגה.

דברי חז"ל מחזקים את ההבנה שבחלום זה הגיע יעקב ללימוד של מעלה. על הפסוק "**וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ**" דורש **המדרש**[11]: "ממשנתו". כלומר, יעקב לא התעורר רק משינה, אלא ממשנה ומלימוד שזכה להם בשנתו. גילוי הסולם היה אפוא חוויה ממשית של לימוד תורה בעולמות העליונים.

נמצאו בידינו כמה יסודות המצטרפים זה לזה. יעקב נמצא בהר המוריה, שממנו נלקח הר סיני; האבנים שתחת ראשו רומזות ללוחות הברית; שנתו מעלה את הניצוצות של ארבע־עשרה שנות לימוד; והיקיצה מתוארת כסיום של לימוד שמימי. הכול מורה שיעקב הכין את עצמו למעין מתן תורה, ואכן הגיע לגילוי מאותו סוג.

אולם מכאן עולה סתירה חריפה. מצד אחד ביארנו שיעקב כאילו השלים את ההכנות הרוחניות הדרושות לקבלת התורה, אף ש**שפתי כהן** מלמד שהדבר לא יכול היה להתקיים בשלמות בלי שש מאות אלף נשמות ישראל. מדוע נדרשה הכנה מופלאה כל כך אם הגילוי עדיין לא היה יכול להגיע לתכליתו?

ומצד שני, ה**מגלה עמוקות** אומר שראש הסולם גילה ליעקב את הר סיני, ואילו המדרש אומר בפירוש שיעקב סירב לעלות למרות הזמנת הקב"ה. אם העלייה בסולם היתה אמורה להביאו אל גילוי התורה, הרי שסירובו מורה שלא הגיע אליו. כיצד ניישב את המקורות המרמזים שיעקב קיבל תורה בשנתו עם המקורות המלמדים שסירב להגיע למדרגה שבה היה

---

7 בראשית כח, יא.

8 בראשית מז, כט.

9 בראשית כח, יא.

10 שער הגלגולים, הקדמה יט.

11 בראשית רבה סט, ז.

הגילוי אמור להתקיים?

כדי ליישב את הסתירה יש להבחין בין שתי מדרגות בגילוי התורה, המתבטאות בהבדל שבין הלוחות הראשונים ללוחות השניים. על הלוחות הראשונים נאמר[12]: "**וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל הַלֻּחֹת**". לאחר שנשברו אמר הקב"ה למשה[13]: "**פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל הַלֻּחֹת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ**". ההבדל יסודי: בראשונים גם האבן וגם הכתב באו ישירות מן הקב"ה; בשניים האדם צריך להכין בעצמו את הכלי שיקבל את הכתב האלוקי.

ההבדל מתבאר היטב על פי ה**שם משמואל**[14]. הוא מבאר שאותיות הלוחות הראשונים היו קדושות כל כך, עד שהן עצמן שמרו על האבנים שעליהן נכתבו. כל זמן שהכתב האלוקי היה בהן, לא נצרכה שמירה חיצונית. רק לאחר שפרחו האותיות בעקבות חטא העגל, איבדו הלוחות את שמירתם ונזקקו לארון. קדושת הלוחות הראשונים לא רק שרתה בתוך החומר, אלא שלטה עליו והרחיקה כל כוח שהיה עלול לפגוע בו. בלוחות השניים המצב משתנה: האדם מכין את האבן והקב"ה כותב עליה, וממילא החומר צריך הכנה כדי לקבל קדושה שאינה מתגלה בו באותה עוצמה.

הבדל זה קיים גם בבית המקדש. כפי שביארנו במקום אחר[15], ה**זוהר**[16] מדבר על בית מקדש רביעי, נעלה מן השלישי, שקדושתו תהיה גדולה כל כך עד שלא יהיה נראה לעיני בני אדם רגילים. המקדשים הראשונים, וכן הבית השלישי בצורתו הארצית, הם בניין גשמי שבני אדם בונים כדי שהשכינה תשרה בו. הבית הרביעי שייך למציאות אחרת לגמרי: כולו מעשה ה', והוא עומד במדרגת קדושה שהחומר הרגיל אינו יכול להכיל.

ההקבלה ללוחות ברורה. הלוחות השניים דומים לבתי המקדש הארציים: גוף שהאדם מכין והקב"ה מכניס בו נשמה אלוקית. הלוחות הראשונים מקבילים למדרגת בית המקדש הרביעי, שבה הגוף והנשמה באים שניהם מן הבורא. אין כאן רק שני חפצים או שני מקדשים במדרגות שונות, אלא שתי דרכים לחבר את העולם הגשמי עם השכינה. בדרך הראשונה הקב"ה יורד לשכון בתוך בניין אנושי; בדרך השנייה הבריאה מתעלה עד שהיא יכולה להתחבר למציאות שכולה אלוקית.

מעתה נחזור לחלום יעקב. כשם שיש שתי מדרגות של בית המקדש, כך יש שתי מדרגות במתן תורה. הראשונה היא גילוי המותאם למצב האדם, שבו התורה יורדת כדי שהאדם יקבל אותה. השנייה היא גילוי עליון יותר, הדורש מן האדם לעלות בעצמו אל שורשה השמימי של התורה. זהו הרמז במעמד הסולם: תחתיתו מונחת על הר המוריה, מקום המקדש העתיד, וראשו מוביל אל הר סיני, החלק העליון של המוריה שמדרש **שוחר טוב** מדמה לחלה שהופרשה מן העיסה.

ה**מגלה עמוקות** מלמד שהסולם אינו רק מחבר בין שני הרים, אלא בין שתי מדרגות של קדושה. הר המוריה מייצג את המדרגה שבה השכינה יכולה לשכון בין בני אדם. סיני, החלק המקודש שנפרד ממנו, מייצג את המדרגה העליונה שאליה האדם נקרא לעלות. עתה מובן גם מדוע המדרש אומר שסיני יחזור למקומו רק באחרית הימים. כל עוד האנושות אינה מסוגלת להגיע למדרגה זו, החלק העליון נשאר נפרד ממקום השראת השכינה. הדבר דומה להסתלקות הלוחות הראשונים ולנתינת השניים אחרי חטא העגל: הגילוי הראשון לא נעלם, אלא נשאר בלתי נגיש עד שהבריאה תהיה שוב ראויה לקבלו.

אל מדרגת הלוחות הראשונים מזמין הקב"ה את יעקב לעלות. יעקב אכן זכה בשנתו לגילוי תורה, כפי שרומזת הדרשה "ממשנתו". נראה שהוא אף הגיע בעצמו אל השורש העליון, אך עתה מבקש ממנו הקב"ה להוריד את המדרגה הזאת לארץ עבור כלל ישראל. העלייה בסולם היא אפוא מעבר ממדרגת הלוחות השניים אל מדרגת הראשונים, מן הקדושה היורדת אל האדם אל הקדושה שהאדם יכול להגיע אליה במישרין.

אפשרות כזאת אינה רחוקה מן הדעת. **אור החיים**[17] מבאר שאדם הראשון נברא מתחילה עם יכולת לעלות לעולמות העליונים בלי לעזוב את גופו. הוא היה אמור לנוע בין הארץ לשמים כאדם העולה ויורד בין שתי קומות בביתו. רק לאחר חטאו ניטלה ממנו היכולת הזאת, ומעתה עליו להיפרד מן הגוף כדי להגיע למדרגות העליונות.

מכאן שבית המקדש הרביעי אינו רק מקדש שהקב"ה בונה; הוא שייך למציאות שאליה היה האדם אמור להגיע בעודו חי בגופו. חטא אדם קטע את הקשר הזה והפריד בין העולם הגשמי לבין מדרגות הקדושה העליונות. סולם יעקב מסמל את האפשרות לתקן את החיבור. הקב"ה אינו מבקש ממנו רק לעלות כמה שלבים, אלא להשיב יכולת שאבדה מאז חטא אדם

---

12 שמות לב, טז.

13 שמות לד, א.

14 עקב תרע"ה; ועיין בדבר התורה שלנו לפרשיות ויקהל־פקודי תשפ"ג.

15 עיין בדבר התורה שלנו לפרשת תרומה תשפ"ו.

16 פקודי מ ע"א.

17 על בראשית ג, יד, ובהרחבה בתחילת פרשת בחוקותי, באחד מארבעים ושניים הפירושים שהוא מביא, אופן כ.

הראשון.

הדברים מקבילים גם למתן תורה. כאשר שמעו בני ישראל את הדיבור האלוקי במישרין, נתמלאו פחד וביקשו ממשה להיות המתווך ביניהם לבין ה׳[18]: ״**דַּבֵּר אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן נָמוּת**״. הם ויתרו בכך על המשך הקשר הישיר עם הקב״ה והעדיפו לקבל את דברו דרך משה. כבר כאן ניכרת הקושי להחזיק במדרגת הגילוי של הלוחות הראשונים; לאחר מכן יביא חטא העגל לשבירתם בפועל.

ההקבלה ליעקב מאירה את העניין. כשם שבני ישראל לא יכלו להחזיק לאורך זמן במדרגה של דיבור ישיר עם הקב״ה, כך יעקב מסרב לעלות עד ראש הסולם. אין הכרח שסירובו נובע מחוסר ביטחון בדבר ה׳; הוא מכיר במכשול שהחטא יצר בדרך אל העולמות העליונים. הוא יודע שמאז חטא אדם האנושות אינה יכולה בטבעה להגיע למדרגה הזאת. פחדו מן הירידה מבטא את הקושי להחזיק בעלייה שמצב האדם, שעדיין נושא את רושם החטא, אינו מסוגל לשמר.

עתה נוכל להבין את סוד השווי בגימטריא שמביא המדרש בין ״סיני״ ל״סולם״, ששניהם עולים למניין מאה ושלושים. מספר זה מכוון למאה ושלושים השנים שבהן פרש אדם הראשון מחוה לאחר החטא. **חז״ל**[19] אומרים שבאותן שנים הוליד רוחות וכוחות של טומאה. תקופה זו מבטאת את תוצאות החטא הראשון, שגרם לפיזור ולערבוב הכוחות הרוחניים של האנושות בתוך צד הטומאה.

גם הסולם וגם סיני נושאים אפוא את מספר השנים שבהן הרחיק אדם את הנשמות משורשן. הקשר מקבל משמעות עמוקה: הדרך האמורה להעלות את האדם לעולמות העליונים מסומנת דווקא במספר המבטא את ניתוק הקשר הזה. הסולם הוא הדרך לתקן את ההפרדה שגרם אדם, וסיני הוא המקום שבו אמור התיקון להתגלות על ידי מתן תורה.

מכאן מובן היסוסו של יעקב מול הזמנת הקב״ה. הוא רואה את הדרך אל מדרגת הלוחות הראשונים, אך יודע שהאנושות עדיין נושאת את תוצאות חטא אדם. שאלתו היא יסודית: כיצד אפשר להחזיק לאורך זמן בקדושה שהגישה אליה נחסמה על ידי החטא הראשון?

כאן מתגלה סוד חלומו של יעקב. נראה שיעקב עצמו הגיע בשנתו למדרגת הלוחות הראשונים. עליית נשמתו, שניזונה מארבע־עשרה שנות לימוד, אפשרה לו להגיע אל הגילוי העליון ולקבל ממנו תורה. אולם דבר אחד הוא להגיע לתורה בעולמות העליונים, ודבר אחר הוא להורידה לארץ ולמסרה לכלל ישראל. בנקודה זו נתקל יעקב בקושי. הוא מבין שבניו, שנשמותיהם עדיין מעורבות בכוחות זרים, אינם יכולים להחזיק בגילוי גבוה כל כך. לכן הוא נמנע מלהביא את מדרגת הלוחות הראשונים אל העולם הגשמי ומסתפק במדרגת הלוחות השניים, המתאימה למצב הרוחני של העם.

סירובו לעלות בסולם אינו אומר שמעולם לא הגיע בעצמו למדרגה העליונה. הוא מסרב להעלות אליה קודם הזמן את כל נשמות ישראל. הקב״ה מבטיח לו שלא תהיה לו ירידה, אבל יעקב יודע שהבטחה זו עדיין אינה פותרת את מצב בניו, שנשמותיהם עוד מעורבות. אין הוא מפקפק בדבר ה׳; הוא חושש מגילוי שהעם לא יוכל לשמור עליו. מכאן מובן מדוע המדרש דורש עליו פסוק בלשון רבים: החיסרון אינו במדרגתו האישית, אלא במצב הציבור שהוא נושא בתוכו.

הבחנה זו מאירה גם את היקיצה, שחז״ל דורשים כחזרה מן הלימוד העליון: ״וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ — ממשנתו״. יעקב אכן חוזר מגילוי תורה, אבל אינו מביא לארץ את מדרגת הלוחות הראשונים שאליה הגיע. הוא שומר את ידיעתה, ובוחר עבור בניו במדרגת הלוחות השניים, המאפשרת את עבודת הבירור הדרושה לעלייתם בעתיד.

מאה ושלושים שנות אדם הראשון גרמו לערבוב הנשמות בכוחות הטומאה, והאומות נעשו אחד ממקומות שביין. לכן עם ישראל עדיין אינו מציאות רוחנית הנפרדת לגמרי מן העמים. יש בו ניצוצות שצריך להוציא מאחיזת כוחות זרים, וניצוצות אחרים עדיין מפוזרים בין האומות וממתינים שיגאלו אותם. מכאן הצורך בעבודת בירור והפרדה; בלעדיה לא תוכל עליית ישראל להגיע לשלמות.

זה מה שרואה יעקב במלאכים. הקב״ה מראה לו את ארבע המלכויות שיעלו בזו אחר זו ולאחר מכן ירדו, ואז מזמין אותו לעלות. אולם כיצד יוכל יעקב לעלות לבדו כאשר נשמות בניו עדיין מעורבות בנשמות האומות? חששו אינו מפני שהבטחת ה׳ אינה נאמנה, אלא מפני שאי אפשר להגיע למדרגה זו יחד עם מציאות רוחנית שעדיין טבועה בטומאה. לכן הוא משווה את עצמו לשרי האומות וחושש מסופם. הוא אינו מפחד ליפול בגלל חיסרון אישי, אלא בגלל הכוחות הזרים המעורבים בישראל ועלולים לגרום לירידה.

ובכל זאת מבטיח לו הקב״ה שבניגוד למלכויות האחרות, הוא לא ירד לעולם. ההבטחה נוגעת ליעקב כפי שהוא מצד עצמו, נקי מכל תערובת. במדרגה זו אין אפשרות של נפילה. אולם יעקב יודע שבניו עדיין לא הגיעו למצב הזה. סירובו אינו מרידה ברצון ה׳, אלא הכרה שאי אפשר עדיין להפריד מיד את מה

---

18 שמות כ, טז.

19 בראשית רבה סח, יב; עירובין יח ע״ב.

ששייך באמת לישראל מן היסודות הזרים המעורבים בו. חוסר האמונה שהמדרש תובע ממנו מבטא נקודה זו: יעקב אינו מפקפק בה', אלא רואה שהעם שאת נשמותיו הוא נושא עדיין אינו יכול להחזיק בעלייה כזאת.

הדברים מיישבים גם את הקושי בפסוק: "בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו". שאלנו מדוע דרש רבי מאיר על יעקב פסוק שכולו לשון רבים. עתה מתברר שהרבים הם המפתח: הפסוק אינו מדבר רק על יעקב כאדם פרטי, אלא על כל נשמות ישראל הכלולות בו. הן שעדיין אינן מסוגלות להגיע לראש הסולם. יעקב עצמו יכול להגיע למדרגת הלוחות הראשונים, אך בניו עדיין אינם מוכנים לעלות עמו.

מתן תורה יוכיח זאת בפועל. כאשר ישמעו בני ישראל את קול ה' במישרין, יבקשו ממשה להפסיק את הדיבור הישיר ולהיות מתווך. העם לא יוכל להחזיק בגילוי של הלוחות הראשונים, ולבסוף יביא חטא העגל לשבירתם. מה שבחלום יעקב נראה כחוסר אפשרות רוחנית יתגלה בסיני כחוסר יכולת של הציבור לשאת לאורך זמן את דבר ה'. יעקב ראה אפוא, הרבה לפני לידת בניו, את המכשול שימנע מהם להגיע מיד למדרגה העליונה של התורה.

עתה מובן מדוע יעקב מקבל כביכול רק את הלוחות השניים. הם מדרגת התורה המתאימה לעם שעדיין צריך לברר את הניצוצות. תפקידם דומה לתפקיד הגלויות: לאפשר את הבירור הנחוץ לגאולה השלמה. כאשר האדם זוכה לעשות את התיקון בתורה ובמצוות, אפשר להשלים את הבירור בלי שעבוד מלכויות. אבל כשאין די עלייה על ידי התורה, הגלות עצמה נעשית אמצעי להמשך ההפרדה.

כך מתבאר הצורך העמוק בארבע הגלויות. מדוע ישראל צריכים לשבת דווקא בין האומות ואחר כך לצאת מתוכן? מפני שהגלות אינה רק שלטון זר שאנו סובלים ממנו. היא גם מפגש עם הניצוצות הכלואים באומות ושעלינו להוציאם. הישיבה ביניהן מאפשרת את עבודת הבירור, והיציאה מבטאת שההוצאה הושלמה. איננו נשלחים לארצות זרות רק כדי לשוב מהן; עלינו לאסוף שם את השייך לקדושה ולהיפרד מן המקום כשהעבודה מסתיימת.

עתה מובן סדר החלום. תחילה מראה הקב"ה ליעקב את שרי ארבע הגלויות, מפני שהמלכויות הן שלבי הבירור הקודמים לעלייה השלמה של ישראל. אחר כך הוא מזמין אותו לעלות כדי להראות לו את התכלית. אולם יעקב מבין שבניו עדיין אינם יכולים להגיע לפסגה. לכן הוא מקבל את מדרגת הלוחות השניים — תורה המתקנת בהדרגה את ערבוב הנשמות, עד שהעם יהיה ראוי לחזור אל הגילוי העליון.

הבנה זו מסבירה גם מדוע נרדם יעקב דווקא במקום הזה. הוא נמצא בהר המוריה, במקום בית המקדש העתיד, והסולם מגלה לו את סיני, החלק העליון של ההר שלא יחזור למקומו עד אחרית הימים. בשנתו מגיע יעקב אל מדרגת הלוחות הראשונים, אך בוחר שלא להורידה לארץ מפני שבניו עדיין אינם מוכנים להחזיק בה. הוא מקבל את הידיעה הדרושה כדי לפתוח בעבודה שתביא יום אחד לעלייה הכללית. הפירוד בין מוריה לסיני משקף את הפירוד שבין העולם שבו ישראל צריכים לעשות את הבירור לבין הקדושה העליונה שאליה הם מיועדים.

עתה מתברר מדוע הגילוי בא דווקא לפני יציאת יעקב אל לבן. הוא אינו רק עוזב את בית הוריו כדי להקים משפחה. הוא נכנס לסביבה הנשלטת בידי כוחות זרים, כדי להוציא מתוכה את הנשמות שמהן ייבנה עם ישראל. השנים אצל לבן, הניסיונות ולידת השבטים — כולם חלק מעבודת ההפרדה. ולפני שיוכל לפתוח בה, צריך יעקב לקבל את מדרגת התורה המתאימה לשליחות: מדרגת הלוחות השניים, שתפקידה לאפשר את בירור הניצוצות השבויים.

שנתו בהר המוריה היא אפוא הכנה הכרחית ליציאתו. אחרי ארבע־עשרה שנות לימוד אצל שם ועבר מעלה יעקב את ניצוצות תורתו, פותח את שערי השמים וזוכה לגילוי תורה. הוא רואה את המדרגה העליונה שאליה צריכים ישראל להגיע, וגם את הדרך המובילה אליה. רק לאחר שקיבל את הידיעה הזאת הוא יכול להמשיך אל לבן, שם תתחיל בפועל העבודה שבה תלויה הגאולה העתידה.

מעתה מתיישבות כל השאלות שפתחנו בהן. יעקב אינו חסר ביטחון בה'; היסוסו משקף את מצב נשמות ישראל המעורבות עדיין באומות. הפסוק בתהלים נאמר בלשון רבים מפני שהוא מדבר על הבחינה הכללית. ארבע הגלויות נראות לו לפני ההזמנה לעלות מפני שהן העבודה הקודמת לעלייה השלמה. וגילוי התורה בשנתו אינו סותר את סירובו לעלות: יעקב עצמו מגיע למדרגה העליונה, אך אינו מוריד אותה לארץ, ומשאיר לבניו את המדרגה הדרושה לתיקון עד גמר הבירור.

הסבר זה נותן עומק לדברים המיוחסים ל**רב מילר**: תפקידו של המשיח אינו רק להוציא אותנו מן הגלות, אלא בעיקר להוציא את הגלות מתוכנו. משפט זה מסכם את כל המהלך. הגלות האמיתית אינה רק הריחוק מארצנו, אלא גם היסודות הזרים שנמצאים בתוך הזהות הרוחנית שלנו ומונעים מאתנו להתחבר בשלמות אל שורשנו.

פעמים רבות אנו מחכים לגאולה כאילו היא מאורע חיצוני שישנה את מצבנו. אולם חלום יעקב מלמד שהעלייה השלמה תלויה גם בשינוי פנימי. כל חטא ממשיך את הערבוב המרחיק אותנו מטבענו האמיתי, ואילו כל מצווה, כל לימוד תורה וכל מאמץ להתקרב אל ה' מוציא עוד ניצוץ מאחיזתו. הגאולה אינה רק יציאה מבין האומות, אלא חזרה אל מי שאנחנו באמת לאחר שהסרנו את כל המפריד בינינו לבין שורשנו. רק

אז נוכל להגיע לראש הסולם, לשוב אל מדרגת הלוחות הראשונים ולהיכנס אל הקדושה העליונה שבית המקדש הרביעי הוא ביטויה השלם.

שבת שלום.

יהודה משה שרביט

כדי להקדיש את דבר התורה הבא לעילוי נשמת או לברכה, ניתן ליצור קשר בכתובת המייל
yamcheltorah@gmail.com